

گروه اسمی (۳) ضمیر

سال پیش آموختیم که ضمیر نیز در نقش هسته گروه اسمی ظاهر می شود. پس، گروه اسمی می تواند از یک اسم یا ضمیر به عنوان هسته و یک یا چند وابسته تشکیل شود (وجود وابسته اجباری نیست).

حقیقت همان اندازه رایج خواهد شد که ما آن را رواج می دهیم.

ضمیر به مرجع نیاز دارد:

گالیه مرجع ضمیر / قدم به قدم سرنوشت ضمیر / خویش را می سازد.

* گاهی مرجع ضمیر به قرینه حذف می شود. در اول شخص و دوم شخص حذف مرجع ضمیر بسیار رایج است:

□ همیشه دردم را برای خودم نگه داشته ام.

□ اگر چشم هایتان را روی هم بگذارید، برایتان قصه می گویم.

هر گروه اسمی که هسته آن ضمیر باشد، می تواند برخی وابسته ها را به همراه داشته

باشد:

۱) ضمیرهای اشاره آن و این وابسته پسین جمع را می پذیرند: آنها، اینها،

آنان، اینان.

۲) ضمیر مشترک خود مضاف الیه می گیرد: خود سعید این خبر را داد.

۳) بعضی از ضمائر شخصی جدا گاهی صفت می‌گیرند: **من بیچاره، توی** دانش‌آموز.

کاربرد مؤذبانۀ ضمیر

□ برای دوم شخص مفرد هنگام احترام، به جای ضمیرهای (تو، ـت) از ضمیرهای (شما و ـتان) استفاده می‌شود:

آقای گاليله، شنیده‌ام که در دانشگاه بیش از هزار شاگرد سرِ درس **شما** حاضر می‌شوند. (به جای تو)

استاد، خواهش می‌کنم اجازه بفرمایید **برایتان** توضیح بدهم. (به جای برایت)

□ برای سوم شخص مفرد هنگام احترام، به جای ضمیرهای (او، ـش) از ضمیرهای (ایشان، ـشان) استفاده می‌شود:

استاد یک جلد کتابشان را به من هدیه کردند. **ایشان** در این کتاب نظریه‌های جدیدی را مطرح کرده‌اند. (به جای ـش و او).

بدین ترتیب، جدول ضمیرهای شخصی به شکل زیر درمی‌آید:

ضمیرهای پیوسته		ضمیرهای جدا		شخص
کاربرد مؤذبانۀ	کاربرد عادی	کاربرد مؤذبانۀ	کاربرد عادی	
—	ـم	—	من	گوینده
ـتان	ـت	شما	تو	شنونده
ـشان	ـش	ایشان	او	دیگری

شبه جمله

به این واژه‌ها توجه کنید:

آه، به‌به، هیس، پیشت

هریک از این واژه‌ها به تنهایی همچون جمله‌ای مستقل مفهوم کاملی را می‌رساند اما مثل جمله دارای نهاد و گزاره نیست. گروهی از این واژه‌ها برای بیان عواطف و احساسات

اظهار می‌شوند؛ مثل آه، آخ، وای، آهای، آی، به‌به. و گروهی دیگر از آنها برای راندن و خواندن حیوانات به کار می‌روند؛ مانند کیش، پشت، چخ و ... .

بعضی از واژه‌ها از قبیل افسوس، درود، سلام و حیف از نظر لغوی معنا دارند؛ اگر تنها به کار روند، مفهوم یک جمله کامل را می‌رسانند و در عین حال دارای دو جزء نهاد و گزاره هم نیستند. به این دو دسته واژه وقتی معنایی مانند جمله دارند، شبه جمله می‌گوییم. این واژه‌ها در برخی کاربردها **اسم اند** :

سلام! (شبه جمله)، ساکت

حضرت پیامبر (ص) در گفتن سلام بر همه سبقت می‌گرفت (اسم).

* منادا نیز چه با نقش نما (ای، یا، آی، ا) همراه باشد چه بی آن بیاید «شبه جمله» نامیده می‌شود.

بیاموزیم

کدام جمله صحیح است؟

الف این بیمار از ضعف و کم‌خونی برخوردار است و باید تقویت شود.

ب این بیمار به ضعف و کم‌خونی بتلاست و باید تقویت شود.

«برخوردار» به معنی «بهره‌مند» است و در جایی به کار می‌رود که مفهوم

مثبت و منفید داشته باشد. چنان‌که در نمونه‌های زیر می‌بینیم.

□ این کودک از سلامت کامل برخوردار است.

□ این مدرسه از امکاناتی چون کتابخانه و آزمایشگاه برخوردار است.

□ ملتی که تلاش کند و پیشکار داشته باشد، به برخورداری می‌رسد.

جمله‌های صفحه بعد را ویرایش کنید:

- این شکل‌های هندسی کامل نیستند و از تقص‌هایی برخوردارند.
- باید مواظب آن نسخه‌های خطی باشیم؛ چون از پوسیدگی فراوانی برخوردار هستند.
- این اتاق از چشم‌انداز نامناسبی برخوردار است.

خودآزمایی

۱) در نوشته‌ی زیر ضمیرها و مرجع هریک را پیدا کنید.

نام این روزنامه به اندازه‌ای بر سر زبان‌ها بود که سید اشرف‌الدین قزوینی مدیر آن را مردم به نام «نسیم شمال» می‌شناختند و همه او را آقای «نسیم شمال» صدا می‌کردند. روزی که موقع انتشار آن می‌رسید دسته دسته کودکان ده‌دوازده ساله که مُورخان او بودند در همان چاپخانه گرد می‌آمدند و هرکدام دسته‌ای بزرگ می‌شمردند و از او می‌گرفتند و زیر بغل می‌گذاشتند. این کودکان راستی مغرور بودند که فروشنده «نسیم شمال» هستند.

من کودک یازده ساله بودم که اشعار او را به ذهن سپردم. من هروقت که عکس و شرح حال سران مشروطه را می‌بینم و نامی از او نمی‌شنوم و اثری از وی نمی‌بینم، راستی در برابر این حق ناشناسی کسانی که از خوان نعمت بی‌دریغ او بهره‌ها برده و مال‌ها انباشته و به مقام‌ها رسیده‌اند رنج می‌برم.

(از مقاله سید اشرف‌الدین قزوینی نوشته سعید نفیسی)

۲) در مثال‌های زیر، شبه‌جمله‌ها را مشخص کنید :

دریغا بر مآتی که جامه‌ای را بپوشد که خود نباقد و نانی را بخورد که خود گندمش را خرمن نکند.
 بیشتر وقایع تاریخی بدان صورت که مورخان دیرین نوشته‌اند رخ نداده است اما افسوس که آنان نوشته‌اند و مورخان بعد نیز بدان پیرایه بسته‌اند.

نشستن و افسوس خوردن و دست روی دست گذاشتن کار خردمندان نیست. اگر مرد میدانید، بسم‌الله و گرنه از وی وای گفتن کاری ساخته نیست.

۳) جاهای خالی را با عبارت‌های مناسب کامل کنید.

..... برخوردار شده است.

..... برخوردار می‌شویم.

املا

گزینش‌های املایی (۱)

ملاحظات	مثال‌ها (نادرست)	مثال‌ها (درست)	گروه	ردیف
حرف‌های همزه «ء» و عین «ع» نماینده واج یا صدای /ع/ هستند. برای نوشتن کلماتی که دارای همزه آغازی هستند، از حرف «الف» استفاده می‌شود.	عَاخِر ، ... آلَم ، ...	آخِر ، اَجْر ، رَأْس ، لَيْم ، لِبْجَا عَالَم ، عَجْز ، بَعْد ، لَعِين ، مَجْمَع	«ء» و «ع»	۱
حرف‌های «ت» و «ط» نماینده واج و صدای /ت/ هستند. در گذشته، برای نوشتن این‌گونه کلمات، مردم بیشتر به حرف «ط» گرایش داشته‌اند اما امروز نوشتن این قبیل کلمات با حرف «ت»، بهتر است. بجز اسم‌های خاص که باید مطابق با شناسنامه افراد باشد.	طَلْف ، ... تَرْب ، ...	تَلْف ، مَتْرُوك ، بَرَات طَرَب ، مَطْلُوب ، نَشَاط تَوَس ، تَهَاب ، تَهْمُورِث ، تَهْرَان ، تَشْت ، تَبَاخِج ، تَهْمِش ، تَهْدِين ، أَتَاق ، نَفْت ، بَلِيت ، تَايِر ، بَارِي ، أَرِيش ، أَيَالِيَا و ...	«ت» و «ط»	۲
حرف‌های «ث»، «س» و «ص» نماینده واج و صدای /س/ هستند.	سَابِت ، صَابِت ، ... ثَالِم ، صَالِم ، ... سَادِق ، ثَادِق ، ...	ثَابِت ، مِثْل ، خَيْث سَالِم ، جِسم ، جَلِيس صَادِق ، مَصْر ، حَرِيص	«ث» و «س» و «ص»	۳

اکنون با دقت در جدول صفحه قبل به توضیح چند نکته توجه کنید.

۱) کلماتی مانند «اجر، رأس، ملجأ» به ترتیب دارای صدای همزه آغازی، میانی و پایانی هستند. همان طور که کلمات «عجز، بعد، مجمع» نیز صدای همزه آغازی، میانی و پایانی دارند. از مقایسه این دو دسته کلمات درمی یابیم که صدای همزه به هنگام نوشتن گاهی به شکل همزه (ء) و گاهی به شکل عین «ع» ظاهر می شود.

از چه راه هایی می توانیم یاد بگیریم که در املائی تقریری، کلمه «رأس» را «رأس» بنویسیم نه «رعس» و برعکس، کلمه «بعد» را «بأد» بنویسیم؟ به عبارت دیگر، ملاک ما در «انتخاب» و «گزینش» صحیح چیست؟

الف) از راه دیدن شکل صحیح کلمه ها؛ ما اولین بار کلمات «رأس» و «بعد» را در دبستان با همین املا دیده ایم و آنها را با نوشتن تمرین کرده ایم؛ در نتیجه، چشم ما با شکل صحیح این کلمه آشنا شده است. این امر در مورد سایر کلماتی نیز که دو یا چند شکل املائی دارند اما یکی از آنها برای ما آشناست، صدق می کند.

ب) از راه شناخت اشتقاق و هم خانواده بودن کلمه ها؛ بنابراین ما کلمه های «أجرت» و «عاجز» را نیز صحیح می نویسیم؛ چون آموخته ایم که به ترتیب این دو با «أجر» و «عجز» هم خانواده هستند.

پ) از راه پی بردن به معنی کلمه ها؛ بنابراین، در جمله «خداوند علیم و حکیم است» ما «علیم» را درست می نویسیم چون می دانیم که «علیم» به معنی داناست و ربطی به کلمه «الیم» به معنی «دردناک» ندارد.

فعالیت

چند کلمه را که دارای همزه (ء) یا عین «ع» هستند، مثال بزنید و درباره راه های صحیح نویسی و گزینش درست هریک از این حروف در کلمه ها گفت و گو کنید.

۲) واج یا صدای / ت/ در نوشتن به شکل دو حرف «ت» و «ط» ظاهر می شود ولی یاد گرفته ایم که همه جا «تَرک» و «طرد» بنویسیم نه «طَرک» و «ترد». کلماتی چون «حیات»

و «حیاط» را که تلفظ یکسان اما معنی‌های متفاوت دارند، به کمک قرینه‌های کلام، صحیح می‌نویسیم. چنان‌که در این جمله‌ها ملاحظه می‌شود:

«حیات او به خطر افتاد.» «حیاط خانه را گل کاری کرد.»

همچنین، کلماتی مانند «تشت» و «تپیدن» که در قدیم بیشتر به شکل «طشت» و «تپیدن» نوشته می‌شدند بهتر است با حرف «ت» نوشته شوند.

۳) همان‌طور که در کتاب زبان فارسی (۱) گفتیم، کلماتی اهمّیت املائی دارند که دارای یک یا چند حرف از گروه‌های شش‌گانه باشند. حرف‌های همزه «ء» و عین «ع» و حرف‌های «ت» و «ط» دو گروه از همان گروه‌های شش‌گانه‌اند. همچنین است گروه سه‌حرفی «ث»، «س» و «ص» که نماینده واج /س/ است. کلماتی که دارای این گونه حروف هستند، گزینش صحیح کلمه را دشوارتر می‌سازند. در درس بعدی املا با سه گروه دیگر بیشتر آشنا می‌شویم.

فَعَالِيَت

از متن درس‌های ۱۳ تا ۱۸ کتاب‌های زبان و ادبیات (۲) املا بنویسید.

گروه کلمات برای املائی شماره سه

تأمل و دقت - تزیین اتاق - شورای سیاست‌گذاری - مؤسس و بنیان‌گذار -
منسوب و وابسته - حقوق چندرغاز - حدود مسئولیت - قاطع و سریع - خواب‌گزار
دانا - شماره‌گذاری اجناس - بیهوده و مُزخرف - زیبا و رعنا - مرجع ضمیر - سبقت
و پیش‌دستی - موزعان اوراق - خوان نعمت بی‌دریغ - نظام آوایی - به‌ازا و درمقابل -
مزبور و یاد شده - کژتابی و ابهام - نغز و دلکش - معلومات و محفوظات - سخن‌منظوم -
صنّف‌های گوناگون - اطلس‌های جغرافیایی - اتلاف وقت - نقل به مضمون - ضحاک
ماردوش - سوءظن - تعلل و بهانه‌جویی - مینیاتور و نگارگری - جنگ ناخواسته - دغدغه

و اضطراب - پهلوان نوحاسته - مهاجم و متجاوز - ملجأ و پناهگاه - الیم و دردناک - مزد و اجرت - لئیم و فرومایه - علم و رایت - کُرّه اثیر - متبوع و فرمانروا - توشه و آذوقه - اسطبل ستوران.

روضه رضوان - گنج قارون - باد سُرطه - کتاب حدیقه الحقیقه - حوزه ادبیات - عنان گیر و زمامدار - لطف و ملاحظت - نُزل مهمان - نزار و ضعیف - متابعت و پیروی - تغزل و تشبیب - طاووس عارفان - تخصّص و تبخّر - منبع الهام - ترجیح و برتری - تملّق و تزویر - صفات مذموم - شکستن طلیسم - شمسّه ها و مقرنس ها - قاب بندی های محرابی شکل - طُرّه های کنار سردر - غرفه ها و رواق ها - حُجب و ظرافت - طبع و غریزه - جزمیّت و اطمینان - تقریر و بیان - محاوره عادی - ضربت و صدمت - حریف مغلوب - مخدول و نالان - استرحام و یاری خواستن - وقار و طمأنینه - عتاب و سرزنش - نشاط و طرب - عادت مألوف - ضمایم و تعلیقات - فیاض و جوشان - مطربی و مسخرگی - لهو و لعب - معاصی منکر - اسکلتی و حشمتناک - قریحه و استعداد - پلاس مندرس - مایع حرف شویی - سخن دان و مصالح گو - دموستنس خطیب - اسب فصاحت - ملهّم و متأثر - آکروباسی های خاص - مجذوب و مرعوب - همیشه و ابدالذهر - چاه ضلالت - کیسه صفرا - اساطیر و افسانه ها - حازم و دور اندیش - صواب و مصلحت - قالب و محتوا - ساز ارغنون - شولای عربانی - طلیعه ظهور - غزوه احد - پای افزار و صله دار - روح لیلة القدر - غم گزایی عشق - صولت حیدری - هُرای شیر - مهمیز اسب - خلعت الهی.

بیاموزیم

املائی کدام گروه از کلمات زیر درست است؟
الف) آذوقه، ارک، نردبان، بادمجان، تشک، دکمه، قورباغه، یقه، حوله.
ب) آذوقه، ارک، نردبام، بادنجان، دشک، دکمه، قورباقه، یقنه، حوله.
املائی هر دو دسته درست است و این کلمات به هر دو شکل در فرهنگ‌های لغت ضبط شده‌اند.

اکنون به گروه دیگری از کلمات دو املائی توجه کنید.
الف) آرابه، اصطل، تاس، دنبک، توس، شوید، زغال.
ب) عرابه، اصطل، طاس، تمبک، طوس، شبت، ذغال.
هر دو شکل املائی این کلمات درست است. هر چند گروه «الف» رواج بیشتری دارند.

خودآزمایی

- برای کلمات زیر گروه کلمه بسازید :
الم و عَلم، اسیر و عسیر و اثیر، متبوع و مطبوع
- برای هر سه گروه ۱، ۲ و ۳ ص ۱۲۶ به تفکیک مثال‌های دیگری بنویسید.
- چرا گزینش صحیح گروه سه حرفی از دو حرفی دشوارتر است؟ مثال بزنید.